

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ESTETIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

POJETÍ VKUSU A ŽIVOTNÍHO STYLU V DÍLE PIERRA
BOURDIEUA

Vedoucí práce: Mgr. Ondřej Dadejík, Ph.D.

Autor práce: Jana Tolnayová

Studijní obor: Estetika

Ročník: III.

2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jana TOLNAYOVÁ**
Studijní program: **B8109 Obecná teorie a dějiny umění a kultury**
Studijní obor: **Estetika**

Název tématu: **Pojetí vkusu a životního stylu v díle Pierra Bourdieua**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Francouzský sociolog Pierre Bourdieu předložil v 80. letech minulého století svoji originální kritiku posuzování vkusu. V kontextu teoreticky i empiricky proracované teorie strukturace založené na originálním konceptu habitus-kapitál-pole považuje Bourdieu za klíčovou determinantu vkusu sociálně historický kontext, ve kterém se nachází čtenář daného textu. Vkus každého sociálního aktéra a každé sociální skupiny je dle Bourdieua vymezen zejména celkovou mírou různých typů kapitálu, postavením v daném sociálním poli a s tím souvisejícím životním stylem. Pro Bourdieua je tak vkus definován zejména jeho sociální funkčností (odlišení od druhých, vyjádření symbolické nadvlády apod.), vkus není individuální kompetencí, jedná se výhradně o kompetenci sociální. V kontextu výše uvedeného se bude bakalářská práce věnovat teoretické reflexi Bourdieuova pojetí vkusu a životního stylu a jeho pojetí praktické estetiky (functional aesthetic), která je opět definována sociální funkčností. Cílem práce je interpretovat Bourdieuovo pojetí vkusu a případně jej srovnat s některými dalšími přístupy k problematice estetického vkusu (Hume, Burke,...).

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

- ” BOURDIEU, Pierre, *Distinction. A Social Critique of Judgement of Taste*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1984 ” BOURDIEU, Pierre, *Photography. A Middle-brow Art*. Cambridge: Polity Press, 1998 ” BOURDIEU, Pierre, *Teorie jednání*, Praha: Karolinum, 1998 ” BURKE, Edmund, *O vkuse vznešenom a krásnom : filozofické skúmanie o pôvode našich ideí vznešeného a krásneho*. Bratislava, Tatran 1981 ” DOPITA, Miroslav, *Pierre Bourdieu o umění, výchově a společnosti: reflexe sociologie praxe Pierra Bourdieua v české sociologii*, Olomouc, Univerzita Palackého, 2007 ” HUME, David, *O normě vkusu*, Aluze 2, 2002 ” KESSNER, Ladislav, (ed.): *Vizuální teorie. Současné angloamerické myšlení o výtvarných dílech*. Jinočany, H&H, 1997 ” LIESSMANN, Konrád, P., *Filozofie moderního umění.*, Olomouc, Votobia, 2000 ” LOSEV, A., F., ŠESTAKOV, V. P., *Dějiny estetických kategorií*, Praha, Svoboda 1984 ” ROZBOŘIL, Bohuslav, *Současná sociologie umění*. Brno, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, 2006

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Ondřej Dadejík, Ph.D.

Ústav estetiky a dějin umění

Konzultant bakalářské práce:

Mgr. Michal Šimůnek

Katedra společenských věd

Datum zadání bakalářské práce:

9. prosince 2008

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2009

L.S.

PhDr. Pavel Král, Ph.D.

děkan

prof. PhDr. Aleš Haman, DrSc.

ředitel

V Českých Budějovicích dne 9. prosince 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 20. července 2011

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala školiteli této práce, panu Mgr. Michalovi Šimůnkovi, Ph.D. za trpělivost, podnětné připomínky a cenné rady, které mi během psaní této práce poskytnul.

ANOTACE

Francouzský sociolog Pierre Bourdieu předložil v 80. letech minulého století svoji originální kritiku posuzování vkusu.

V kontextu teoreticky i empiricky propracované teorie strukturace, založené na originálním konceptu *habitus-kapitál-pole*, považuje Bourdieu za klíčovou determinantu vkusu sociálně historický kontext, ve kterém se nachází *čtenář* daného textu. Vkus každého sociálního aktéra a každé sociální skupiny je tak dle Bourdieua vymezen zejména celkovou mírou různých typů kapitálu, postavením v daném sociálním poli a s tím souvisejícím životním stylem. Pro Bourdieua je tak vkus definován zejména jeho sociální funkcí (odlišení od druhých, vyjádření symbolické nadvlády apod.). Vkus není individuální kompetencí, jedná se výhradně o kompetenci sociální. V kontextu výše uvedeného se bude bakalářská práce věnovat teoretické reflexi Bourdieuova pojetí vkusu a životního stylu a jeho pojetí praktické estetiky (functional aesthetic), která je opět definována sociální funkcí. Cílem práce je interpretovat Bourdieuovo pojetí vkusu a případně jej srovnat s některými dalšími přístupy k problematice estetického vkusu (Hume, Burke, ...).

ABSTRACT

A french sociologist Pierre Felix Bourdieu gives in 80th of the last century his original critic of the Judgement of taste. In the context of theoretically and empirically sophisticated structuration theory based on the original concept *habitus-kapítál-pole*, Bourdieu considers socio-historical context to be a key determinant of the taste, in which the reader of the text stands. Taste of each social actor and each social group, as defined by Bourdieu in particular, overall levels of different types of capital, position in the social field and related lifestyle. Bourdieu defines taste as a social functionality (distinguished from others, the expression of symbolic domination, etc.), taste is not individual competence, and its role is only a social responsibility. In the context of what is written above, this thesis will give a theoretical reflection of the conception of taste and lifestyle, which Bourdieu gives, and his concept of practical aesthetics (functional aesthetisc), which is again defined by social function. The aim of this thesis is to interpret the concept of taste in the work of Bourdieu and possibly compare it with some other theories of aesthetic taste (Hume, Burke, ...).

OBSAH

ANOTACE	vi
ABSTRACT.....	vii
OBSAH	viii
ÚVOD	1
1 VÝVOJ ESTETICKÉ KATEGORIE VKUSU	2
1.1 TERMÍN.....	2
1.2 FRANCIE 17. STOLETÍ.....	2
1.3 KLASICISTNÍ ESTETIKA	3
1.4 NĚMECKÉ PROSTŘEDÍ	5
1.5 OSVÍCENSTVÍ.....	6
1.6 IMANUEL KANT – KRITIKA SOUDNOSTI	6
1.7 HEGELOVA KRITIKA VKUSU	7
1.8 2. POLOVINA 19. STOLETÍ	8
1.9 20. STOLETÍ.....	8
2 ŽIVOT A DÍLO PIERRA BOURDIEU.....	9
2.1 PIERRE FELIX BOURDIEU /1930 – 2002/	9
2.2 DÍLO	10
3 ŽIVOTNÍ STYL	12
3.1 TERMÍN.....	12
3.2 SOCIÁLNÍ PROSTOR.....	12
3.2.1 <i>Habitus</i>	12
3.2.2 <i>Kapitál</i>	15
3.2.3 <i>Pole</i>	16
3.2.4 <i>Sociální prostor jako prostor životních stylů</i>	19
3.2.5 <i>Schéma sociálního prostoru</i>	20
3.3 SOCIÁLNÍ TŘÍDA	23
3.3.1 <i>Definice sociální třídy</i>	23
3.3.2 <i>Základní rozdělení sociálních tříd</i>	25
3.3.3 <i>Pojetí životního stylu podle Pierra F. Bourdieu</i>	25
4 VKUS	27
4.1 POJETÍ VKUSU PODLE PIERRA BOURDIEU	27
4.2 SOCIÁLNÍ FUNKCE ESTETICKÉHO VKUSU - POCIT ODLIŠNOSTI.....	28
ZÁVĚR	29
SEZNAM LITERATURY	30
PŘÍLOHA 1: SCHÉMA SOCIÁLNÍHO PROSTORU	32

ÚVOD

Cílem této práce je představit koncepci vkusu a životního stylu francouzského sociologa Pierra F. Bourdieu, který v 80. letech minulého století přinesl originální pojetí těchto dvou kategorií.

První část práce se zabývá nástinem vývoje estetické kategorie vkusu, který má za úkol nastínit základní orientaci v problematice této estetické kategorie a zasadit pojetí P. F. Bourdieu do historického kontextu tohoto vývoje. V další části je stručně představen život a dílo autora. Následující kapitoly se věnují koncepci životního stylu založené na schématu – habitus – kapitál – pole a vysvětlení s ním souvisejících pojmů. Dále pak představení Bourdieuova schématu sociálního prostoru, které je pro koncepci životního stylu klíčové. Poslední kapitola je věnována pojetí vkusu v tomto pojetí definovaném zejména svou sociální funkcí.

Stěžejními texty pro vypracování této práce jsou dvě knihy „**Distinction. A social critique of Judgement of Taste a Teorie jednání**“, ve kterých se Bourdieu dané problematice věnuje. Jako další zdroje byly pro interpretaci Bourdieuova pojetí použity například jeho další práce „**Photography. A Middle-brow Art**“, ale také texty, jež se zabývají reflexí Bourdieuových koncepcí životního stylu a vkusu, jako práce J. Šafra „**Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby**“ nebo L. Wacquanta „**Key sociological thinkers**“ a další.

1 VÝVOJ ESTETICKÉ KATEGORIE VKUSU

1.1 TERMÍN

Pojem vkus se jako nová estetická kategorie ustanovuje teprve v 17. století. Dříve bylo tohoto pojmu využíváno pouze ve významu, jenž označoval smyslový počitek - chuť. V Antice, středověku ani renesanci se pojem vkus, jako takový, neobjevuje. To ale neznamená, že by se práce, které o vkusu pojednávaly, neobjevovaly. Téma vkusu bylo ale zahrnuto pod pojmy jako půvab, harmonie, proporce nebo jednota. Později se tedy ustanovuje jako pojem označující pochopení/cit pro krásu a umění a zároveň jako estetické cítění samotné.

Stručný slovník filosofický definuje vkus následujícím způsobem:

Vkus = obecný pojem, ale jmenovitě se vztahuje na oblast výtvarného umění a životní kultury. V ostatních oblastech umění (hudbě, poezii aj.) se zpravidla nemluví o vkusu. Někdy tu dokonce měřítko vkusu působí ve smyslu pejorativním. Vkus je v podstatě totožný se smyslem pro krásu a splývá s pojmem estetická norma.

Vkus se tedy v průběhu 17. a 18. století stává jednou ze zásadních vědeckých kategorií. V 18. století bylo téma vkusu značně populárním ve Francii, kde vznikaly rovněž první práce na toto téma.

1.2 FRANCIE 17. STOLETÍ

Francouzský spisovatel Rouchefoucault (psal o tématu vkusu v 17. století) zpochybnil ve své práci možnost existence jednotného vkusu. Podle jeho teorie totiž neexistuje žádné obecné kritérium pro estetický vkus, protože vkus se neřídí všeobecnými, ale pouze soukromými (egoistickými) zájmy.

Vkus bylo nutné odlišit od pouhého zalíbení, lze jej snadno vypěstovat. Špatný vkus je pak důsledkem nedostatku vzdělání a vzniká rovněž pod vlivem módy.

*„Překonání antinomie **dobrého** a **špatného** vkusu si Voltaire sliboval od šíření vzdělanosti“¹*

1.3 KLASICISTNÍ ESTETIKA

Detailněji byl pojem vkusu rozpracován v období klasicismu. Charles Batteux například tvrdí, že je „... *vkus pro umění tím, čím je pro vědu intelekt*“² Pomocí jednoho je možné vysvětlit druhé, neboť přestože mají rozdílné objekty, jsou jejich funkce stejné. Batteux za skutečný vkus považoval pouze vkus vrozený. Tento je možné zdokonalovat a zjemnit, aniž by tím utrpěla jeho přirozenost. Jediným dobrým vkusem je pro Batteuxe ten, který odpovídá a ztotožňuje se s krásou přírody. Dále pak uvádí, že *„Lidé mohou mít různý, ba dokonce zcela opačný vkus, a přitom může ve všech případech jít o vkus dobrý, vysvětlení nacházíme jak v bohatství přírody, tak v omezenosti lidského rozumu a srdce.“*³

Klasicistní estetika měla značně normativní charakter, proto v ní také otázka dobrého vkusu vystupuje jako norma. Francouzská klasicistní estetika považuje kategorii vkusu především za poznávací. Jde tedy o jistou schopnost poznávání pomocí citu, úsudku a rozumu. V 18. století pak J. J. Rousseau přichází s kritikou zmíněných klasicistních teorií týkajících se vkusu. Vytváří teorii, podle které mají vkus všichni lidé vrozený, avšak ne u všech je rozvinutý do stejné míry. Rousseau píše, že *„...vkus není nic jiného než schopnost soudit, co se většinou líbí nebo nelíbí.“*⁴

Dobrý vkus je sice výjimečně vzácným jevem, je však dán od přírody každému (jako nadání), ale skutečným se stává až teprve vlivem vzdělání a výchovy. Vzor pro skutečně dobrý vkus je třeba hledat v přírodě. Čím více se od ní vzdalujeme, tím se náš vkus stává horším. Rousseau také zároveň s kritikou klasicistního pojetí vkusu kritizuje osvícenské názory, jež vidí v umění moc měnit mravy.

V Itálii byla zřízena **„Akademie dobrého vkusu“** pro očištění vkusu od krajnosti barokní estetiky.

¹ Losev.A. F. Šestakov, V. P, Dějiny estetických kategorií , Praha, Svoboda, 1984, str.287

² Tamtéž, str. 288.

³ Tamtéž, str. 288.

⁴ Tamtéž, str. 290.

V Anglii řeší senzualistická estetika protiklad mezi společenským a individuálním zájmem. Vkus je v rámci tohoto směru pokládán za určitý typ vnitřního smyslu, pomocí něhož se poznávací schopnosti a mravní city člověka harmonicky uspořádávají. Shaftesbury se pokusil spojit vkus a krásno s mravností a dobrem. Estetický vkus je pro Shaftesburyho schopností vnímat krásu, jíž chápe jako dobro, přičemž vychází z předpokladu, že povaze člověka je vrozena snaha o krásu a dobro. Anglický spisovatel Mandiville kritizoval Shaftesburyho náhled na pojetí vkusu, v němž spojuje krásu s ideou dobra. Mandiville poukazuje na relativnost, jež se k představám o kráse váže u různých národů a kultur. Podle jeho teorie, se stimul progresu ve společnosti, tedy také progresu v oblasti estetického vkusu nestává otázkou ctnosti ale lidského egoismu a zřetelnosti.

Na Shaftesburyho teorie naopak navazuje F. Hutcheson. Tvrdí, že psychofyziologická organizace člověka je natolik všeobecná, že je určující i pro všeobecnost estetického vkusu. Edmund Burke zpracovává téma vkusu v úvodu své práce s názvem „**O vkuse, vznešenom a krásnom: filozofické skumanie o povode našich ideí vznešeného a krásného**“, v níž se především zabývá vztahem vkusu k třem přirozeným vlastnostem člověka: představivosti, pocitům a schopnosti úsudku. Zastává sice výklad vkusových pocitů jako relativně subjektivních, přesto dodává, že existují jisté zákonitosti v přirozeném psychofyzickém nastavení člověka, díky nimž se mohou v některých smyslových pocitech shodovat. „*Když se říká, že každý má svůj vkus, neznamena to nic více, než že nikdo nemůže říci, jaký počitek, zda libost nebo odpor, chuťový vjem v člověku vyvolá. Tady snad opravdu není o čem diskutovat, o povaze věcí, které jsou lidským smyslům příjemné či nepříjemné, lze zato diskuze vést plným právem.*“⁵ Vkus se podle jeho názoru neomezuje jen na sféru pocitu, ale také poukazuje na fakt, že na vkus není možné nahlížet ani pouze jako na pojem. Podle Burke se vkus skládá z následujících tří kategorií:

- 1. prvotní požitek smyslů,**
- 2. druhotný požitek představivosti a**
- 3. závěry rozumu.**

Základem vkusu jsou smysly společné všem lidem, a proto je také všeobecný základ vkusu pro všechny stejný.

⁵ Tamtéž, str. 297.

V 18. století se ústředním tématem estetiky stává problematika normy vkusu. Této problematice se věnoval také anglický idealistický filozof David Hume ve spise „**O normě vkusu**“, v němž si kladl otázku, zdali je možná existence jednotné estetické kultury, tedy jestli může existovat jakási všeobecná norma vkusu. Tvrdí, že právo formulovat takovou normu by měli mít pouze kritici obdařeni výjimečně vybraným vkusem.

18. století je tedy charakterizováno snahou o vytvoření jednotné estetické kultury, jež by měla vznikat za přispění vzdělání a výchovy. Tyto snahy jsou prováděny jakýmsi „estetickým optimizmem“, který je značně patrný například z díla anglického spisovatele A. Smitha. Základním prvkem jeho koncepce popsané v „**Teorii mravních citů**“ je pojem sympatie, cit, o kterém píše jako o sjednocujícím prvku v mechanismu lidských vztahů. Tyto lidské, tedy společenské vztahy, podmiňují rozvoj vkusu. Vkus pokládá Smith za sociální cit. Krása hraje ve společenském životě významnou roli. Změny představ o kráse jsou zásadním způsobem ovlivněny působením módy a zvyků. Podle Smitha se toto působení vztahuje i na krásno přírodní, čímž vysvětluje odlišnosti ve vkusu různých národů. Rozvoj vkusu musí být tedy nevyhnutelně podřízen právě zvykům a módě.

1.4 NĚMECKÉ PROSTŘEDÍ

Estetické teorie o kategorii vkusu byli rozšířené i v německém prostředí. Německý osvícenecký filozof Winckelman hovoří o dobrém vkusu jako o normě estetické dokonalosti a krásy. V jeho pojetí musí být vkus oproštěn jakýchkoli příměsí, nesmí se na něm tedy podílet žádné subjektivní záměry ani vášně.

Představitelem klasicistické teorie vkusu je J. G. Sulzer. Rozvoj vkusu, jako společenského kriteria, je pro něj celonárodním zájmem. Za výhradní funkci umění považuje Sulzer jeho funkci prostředku morální výchovy. Vkus je vnitřním smyslem, jenž souvisí s pociťováním požitku z krásy. Tvrdí, že pokud krása reálně existuje, tedy pokud není pouze otázkou fantazie, pak i vkus existuje jako reálná vnitřní schopnost vnímat a poznávat krásu. Důležitá role umění a vkusu spočívá právě v tom, že uvádějí v činnost veškeré poznávací schopnosti člověka. *“..., tak vkus sjednocuje všechny duševní potence a prostřednictvím tohoto jejich spojení vnímá naráz všechno, co náleží k vybavení věci, pokud je to ovšem smyslově poznatelné. Rychle a jakoby jediným*

dechtem dokáže postihnout to, co se exaktnímu zkoumání odhaluje jen postupně. I při vytváření uměleckých děl působí tedy vkus mnohem rychleji a rozhodněji než znalost pravidel, protože naráz obsáhne celek. Člověk obdařený vkusem spojuje to, co spekulativní rozum badatele dělí a rozčleňuje.“⁶

1.5 OSVÍCENSTVÍ

Po dobu osvícenství je pro estetické myšlení charakteristický optimizmus. Charakteristický je také ve většině soudobých teorií rozpor mezi vkusem individuálním a společenským, který by však mohl být odstraněn prostřednictvím výchovy a osvěty. Osvícenská estetika spojuje pojem genia s pojmem vkusu, jež jsou ve vzájemné závislosti a jeden bez druhého existovat nemohou.

Následující teorie však dokazují úplný opak, a to, že genius sám vkus vytváří a je na něm tedy zcela nezávislý. Goethe píše „*Vkus je výtvořem genia.*“⁷

Německý filozof J. G. Herder vnesl do svého pojetí estetické kultury a vkusu historické hledisko. Každý národ a každá historická epocha obohacuje svoji kulturu neopakovatelným a svérázným vkusem. Přes tyto odlišnosti existuje jednotné estetické kritérium, kterým je ideál dokonalé lidskosti, jež je třeba hledat v tvorbě umělců napříč národy a historickými etapami.

1.6 IMANUEL KANT – KRITIKA SOUDNOSTI

Optimizmus osvícenství byl poprvé otřesen knihou „**Kritika soudnosti**“ z roku 1790, v níž Emanuel Kant provedl kritiku vkusu. Položil si v ní také otázku o možnosti existence estetiky jako nauce o vkusových soudech. Kant zde zformuloval „**čtyři momenty**“ ve vkusovém soudu a podal jeho definici. Definoval je jako jistou posuzovací schopnost, která ve své reflexi bere ohled na způsob představy každého druhého v myšlenkách, aby svůj soud jakoby přizpůsobil veškerému lidskému rozumu. Je ho ovšem třeba pouze k posouzení krásných věcí. K jejich vytvoření však (již) zapotřebí není, z čehož vyplývá, že není produktivní schopností. Pro vytvoření díla je zapotřebí genia. Otázkou tedy je, co v případě děl „**krásného umění**“ vzejde ze spojení

⁶ Tamtéž, str. 305

⁷ Tamtéž, str. 310

genia a vkusu. Genius vládne tvůrčí obrazotvorností, je svobodnou produktivní schopností lidského poznání, oproti tomu vkus dodává geniovi disciplínu a udává jisté hranice, kam může zajít, aby ideje zůstaly udržitelné. Vkus tedy hraje nezbytnou úlohu při vzniku uměleckých děl, neboť jak Kant píše „*Bez dobrého vkusu nevzniknou žádné produkty ducha (v umění), neboť právě vkus uvádí rozum ve stav skutečné harmonie se smyslovostí, podněcuje a oživuje proces přísně rozumového zpracování a přímo mu nabízí možnost řešení pro všechny nejpříjemnější.*“⁸ Myšlenka o společenském charakteru vkusu se před „**Kritikou soudnosti**“ objevuje už v přípravných rukopisech pro „**Antropologii**“, jež byly ovšem otištěny se zpožděním, a to až po jeho smrti. Vkus podle Kanta umožňuje přenos požitku na druhé, čímž se stává „... nástrojem a skutečným počátkem sjednocení lidí.“⁹

Zásadní je v Kantově pojednání o vkusu formulace „*antinomií vkusu*“, které zní:

„1. *Teze. Soud vkusu se nezakládá na pojmech, neboť pak by se o něm dalo disputovat (rozhodovat podle důkazů).*

2. *Antiteze. Soud vkusu se zakládá na pojmech, neboť by se, nehledě na jeho různost nedalo o něm přít (činit si nárok na nutnou shodu druhých s tímto soudem.)*“¹⁰

Vytvoření této formulace je významným důkazem rozporu mezi společenským a individuálním vkusem. Kant tento rozpor považoval v zásadě za neřešitelný.

1.7 HEGELOVA KRITIKA VKUSU

K úpadku v teorii estetického vkusu dochází s příchodem Hegelovy kritiky vkusu z prvního dílu „**Estetiky**“. Tato kritika znamenala konec pro pozitivní chápání kategorie vkusu. Hegel vytýkal předchozím teoriím normativní charakter, který omezuje činnost geniálního umělce, vytýká jim to, že byly výhradně popisné a charakterizovaly tak pouze vnější strukturu uměleckých děl. V podstatě se vkus, jako posuzující kategorie, netýkal umění, ale byl spíše otázkou znalectví, nesloužil nakonec k poznání a pochopení skutečné podstaty umění.

⁸ Tamtéž, str. 313.

⁹ Tamtéž, str. 312.

¹⁰ Tamtéž, str. 314.

1.8 2. POLOVINA 19. STOLETÍ

Ve druhé polovině 19. století se v estetickém, stejně jako celkově ve filozofickém myšlení, projevují dva směry - iracionalismus a pozitivismus. Pozitivistický přístup k teorii vkusu je přístupem fyziologickým, jak jej zpracovává Grant Allen ve své práci „**Fyziologická estetika**“ z roku 1877. Vkus podle této teorie není přístupný všem. Dobrý vkus má být vlastní pouze jedincům, kteří jsou nějakým způsobem přecitlivělí, naopak jedinci, které charakterizuje citlivost nižší nebo dokonce nižší inteligence, mají vkus špatný.

1.9 20. STOLETÍ

Dvacáté století pohlíží na vkus jako na vlohu nebo vycvičenou schopnost. Jan Mukařovský ve své práci definoval „*nevkus*“. Vkus je otázkou estetické normy. To, co se od estetické normy odchýlí, je považováno za nevkusné.

Ve dvacátém století vzniká rovněž pojetí vkusu Pierra Bourdieu, kterému se podrobně věnuje následující kapitola.

2 ŽIVOT A DÍLO PIERRA BOURDIEUA

2.1 PIERRE FELIX BOURDIEU /1930 – 2002/

Francouzský sociolog Pierre Felix Bourdieu se narodil 1. srpna roku 1930 ve městě Denguin na jihozápadě Francie. Začátkem 50. let se přestěhoval do Paříže, kde studoval filozofii v Paříži na univerzitě Ecole Normale Supérieure, kde se stal žákem Michela Foucaulta a Louise Althussera. Po absolutoriu se však rozhodl pro studium sociálních věd, zároveň také krátkou dobu vyučoval filozofii v Moulin. Bourdieu se pak zasadil o prosazení vědecké i občanské legitimacy sociologie ve Francii.

Důvodem, proč se Bourdieu odklonil od studia filozofie, byla jeho zkušenost s koloniální vládou a válkou v Alžíru, kam byl poslán v rámci základní vojenské služby. Následně pak publikoval své první práce jako „**Alžířané**“ z roku 1962, „**Práce a dělníci v Alžíru**“ (1963) nebo „**Vykořenění: Krize tradičního zemědělství v Alžírsku**“ (1964). Dalším důvodem byl také úpadek existencialismu ve Francii, na nějž navazovala „renesance“ společenských věd.

Na počátku šedesátých let se Bourdieu po návratu z Alžíru do Paříže stává ředitelem výzkumu na École des Hautes Études en Sciences Sociales a zároveň je jmenován ředitelem nově vytvořeného „*Centra pro evropskou sociologii*“, v jehož čele stál až do své smrti. V tomto období se nadále věnoval studiu etnologie, ale začal se také zabývat sociologií školství, umění, příslušníků politiky a inteligence. „*Tyto oblasti ho přitahovaly, neboť cítil, že v prosperujících poválečných společnostech Západu se stává hlavní determinantou životních šancí „kulturní kapitál“ - osvědčení o vzdělání a důvěrná znalost buržoazní kultury - a že nerovná distribuce tohoto kapitálu upevňuje pod pláštěm individuálního talentu a akademické meritokracie sociální hierarchii.*“ (L. Wacquant).¹¹

V sedmdesátých letech vyučoval Bourdieu v École a vedl výzkumný tým, který vydával časopis „**Actes de la Recherche en Sciences Sociales**“. Tento časopis byl založen v roce 1975. Jeho úkolem bylo rozšiřovat nejnovější výsledky sociálního výzkumu a zabývat se důležitými sociálními problémy z rigorózního vědeckého

¹¹ Wacquant, L. (1998): Pierre Bourdieu. In: R. Stones, ed.: Key sociological thinkers. London: Macmillan Press. Str. 215-229.

hlediska. V roce 1981 se Bourdieu stal členem Francouzské akademie věd. Pierre Felix Bourdieu zemřel v roce 2002.

2.2 DÍLO

Bourdieu se zabýval zejména sociologií politiky, vzdělání a kultury, ale také se věnoval sociologickému rozboru fotografie. Své první práce věnoval problematice koloniální vlády v Alžíru. Na počátku 60. let se věnoval etnologii a studiu rituálů, příbuzenství a sociální změny v Kabylii, které publikoval v knize „**Nástin teorie jednání**“ (1977). V pracích „**Dědicové: Studenti a kultura**“ (Bourdieu, Passeron 1979) a „**Reprodukce ve vzdělávání, kultuře a společnosti**“ (Bourdieu, Passeron 1977) se věnuje tématu sociologie školství, vzdělání a kulturního kapitálu. V roce 1981 se stává vedoucím katedry sociologie na Collège de France. V osmdesátých letech také vydává dvě zásadní díla „**Distinction**“ (1984), v němž představuje svoji koncepci pojetí estetického vkusu, a „**Homo Academicus**“ (1988). Následují „**Jazyk a symbolická moc**“ a „**Logika praxe**“ (1990), „**Státní šlechta**“ (1997) a „**Pravidla umění**“ (1997), „**Photography: A Middle brow Art**“ z roku 1998.

Bourdieuova sociologie se zabývá především kritikou zděděných kategorií, přijatých způsobů myšlení a jemných forem vládnutí, jimiž se technokraté a intelektuálové ohánějí ve jménu kultury a racionality. Dalším zásadním tématem je pro něj kritika ustálených vzorců moci a privilegií, stejně jako politiky, která je podporuje. V sociologii kultury a vzdělání rozlišoval na jedné straně sociální funkce tradičního ekonomického kapitálu a na straně druhé sociálního a kulturního kapitálu. Je rovněž autorem pojmu „**Habitus**“ jako sady dispozic a předpokladů, jež jedinec získává v důsledku působení společenských norem a institucí.

Jak píše L. Wacquant, Bourdieuovo celoživotní dílo je vědou lidské praxe v jejích nejrůznějších projevech a kritikou nadvlády v kantovském i marxistickém smyslu.

Bourdieu byl ovlivněn například Baštonem Bachelardem, Martinem Heideggerem, E. Husserlem, Mauricem M. Pontym a dále také prací Maxe Webera nebo Ferdinanda de Saussure. Vždy se snažil propojit teoretické myšlenky s empirickým výzkumem zakotveným v každodenním životě.

V 80. letech zpracoval svoji koncepci pojetí estetického vkusu, jenž je podle něj podmíněn sociálně historickým kontextem, je tedy definován sociální funkčností. Svou teorii zakládá na konceptu „*Habitus-Kapitál-pole*“, jíž rozpracoval v zejména v knihách „*Distinction*“ a „*Teorie jednání*“.

3 ŽIVOTNÍ STYL

3.1 TERMÍN

Obecně můžeme životní styl popsat jako jednání, které vychází ze souboru různých postojů, norem a hodnot. Životní styl je způsob, jakým lidé žijí; zahrnuje tedy způsob bydlení, obživy, vzdělávání, chování v nejrůznějších situacích, práce, komunikace, vyznávání, dodržování určitých hodnot, apod. Pro pochopení Bourdieova pojetí životního stylu je nutné vysvětlit zásadní pojem „*sociální prostor*“ a s ním spjaté termíny jako „*sociální třída*“ a „*kapitál*“, které jsou pro jeho vysvětlení stěžejní. Následující kapitola se proto stručně věnuje interpretaci těchto pojmů tak, jak je P. F. Bourdieu popisuje zejména v „*Distinction*“ a „*Teorii jednání*“.

3.2 SOCIÁLNÍ PROSTOR

Předtím, než bude popsán samotný koncept „*sociálního prostoru*“, je nutné vysvětlit následující pojmy: „*Habitus*“, „*kapitál*“, „*pole*“, kterými je koncept sociálního prostoru utvářen. P. Bourdieu ve své práci navrhuje schéma sociálního prostoru, v němž jsou aktéři uspořádáni na základě dvou principů diference, a to objemu kulturního a ekonomického kapitálu. Následující část práce je věnována vysvětlení pojmů, které sociální prostor utvářejí a které jsou určující pro postavení jedinců ve společnosti.

3.2.1 Habitus

Pro vysvětlení pojmu habitus je zapotřebí také krátká zmínka o jeho původu. Louise Wacquant píše, že jde o starý filozofický pojem, který se objevuje už u Aristotela a ve středověké scholastice. Dále se pak tento pojem objevuje v práci Marcela Gausse, který jej definuje jako aspekty kultury zakotvené v chování jednotlivců i celých národů nebo také kulturní aspekty zakotvené v těle. Pojem habitus se objevuje také v dílech Maxe Webera a E. Husserla. Bourdieu svůj koncept habitus přejal od kunsthistorika Panofského. [B. Rozbořil 2006]

Pojem habitus je možné definovat jako strukturovanou sadu předpokladů, které člověk získává nevědomě skrze působení společenských pravidel a institucí. Habitus každého jedince je jiný. Je přizpůsoben společenským podmínkám, kterými byl vytvořen. Chování, které díky němu vzniká, je tedy odpovídající objektivním možnostem jedince.

V práci Pierra Bourdieua vystupuje habitus jako řídicí a jednotící síla. Habitus je dispozice, nebo přesněji sdílený systém dispozic. Funguje jako strukturující mechanismus, předurčující předpoklady (dispozice) nebo sklony (tendence) k určitému jednání a chápání, porozumění konkrétním situacím. Jde o určitý typ praktického smyslu pro to, co je třeba v dané situaci udělat. Mohl by být přirovnán k jakémusi „sociálnímu kompasu“, který jedincům umožňuje orientovat se ve společnosti a jednat dle toho, jak je v dané sociální skupině třeba. Princip habitu nespočívá ve zvláštích povah jedinců, ale v odlišnostech kolektivních dějin. Habitus je včleněn do lidské bytosti ve formě trvalé dispozice, funguje zvnitřka aktérů. Bourdie hovoří o „*vtělenosti dispozice – incorpé*“. Není ale striktně individuální, ani vnějškově deterministický. [Wacquant, 1992]. Systém dispozic, které lidé získávají, závisí na pozicích, jež zaujímají ve společnosti, tj. na tom, jak jsou vybaveni „*kapitálem*“.

Za jednou z funkcí, kterou Bourdieu přisuzuje pojmu habitus, považuje to, že vyjadřuje jednotný styl praktických činností a statků určitého jednotlivého aktéra nebo třídy aktérů v sociálním prostoru. Habitusy jsou plody různých společenských pozic. Jako soubor dispozic je konstituován skrze společenské podmínky, které jsou spjaté s dotyčným postavením jedince v sociálním prostoru. Z toho vyplývá, že každé třídě pozic odpovídá určitá třída habitusů. „*Habitus je generativní a jednotící princip, který z charakteristických vztahových rysů, vlastních určitému postavení, vytváří jednotný životní styl, to jest celek, v němž se sjednocuje volba osob, statků i praktických činností.*“¹²

Habitus je principem, který sjednocuje charakteristické vztahové rysy, jež jsou spjaty s určitým postavením ve společnosti. Jde o strukturovanou sadu dispozic a předpokladů, které jednotlivec získává zcela nevědomě a jejichž složení nemůže ovlivnit vlastní vůlí. Je výsledkem kombinace společenských institucí a pravidel, které na jedince ve společnosti působí. Habitus každého člověka je přizpůsoben

¹² BOURDIEU, Pierre, *Teorie jednání*, Praha: Karolinum, 1998, str. 16

společenským podmínkám, kterými byl vytvořen. Chování, které je jeho výsledkem, je chováním odpovídající objektivním možnostem každého jedince. [B. Rozbořil 2006] „*Habitusy jsou generativní principy odlišných a odlišujících praktických činností – to co jí dělník, a hlavně způsob jakým to jí, sporty, jež pěstuje, a jakým způsobem je pěstuje, jeho politické názory a způsob, jakým je vyjadřuje, se systematicky liší od způsobu stravování a odpovídajících aktivit továrníka; ale jsou to také klasifikační schémata, principy klasifikace, principy vidění a rozlišování, různého vkusu. Rozlišují mezi tím, co je dobré a co špatné, co je správné a co nesprávné, co je elegantní a co vulgární atd., ale způsob rozlišování je různý. Jedno a totéž chování nebo dokonce i majetnictví jedné a téže věci se jednomu může zdát elegantní, druhému namyšlené či afektované, třetímu vulgární.*“¹³

Bourdieu charakterizuje habitus jako trvalé a přenosné dispozice. Tento princip pak vytváří jednotná trvalá schémata vnímání, myšlení a akce. Každý aktér ve společnosti rozvíjí tyto dispozice podle struktury a vnějších podmínek, ve kterých žije. Získává tak praktické znalosti a předpoklady nezbytné pro navigaci v různých oblastech praxe (obory jako kultura, umění, sport, profesní život a další). Habity jsou trvalé, jsou však přetvářeny tím, jakými podmínkami a situacemi jedinec ve společnosti prochází. Schémata habitu jsou primárními formami klasifikace. Jejich specifická účinnost je výsledkem skutečnosti, že fungují mimo úroveň vědomí a jazyka, mimo úroveň introspektivní reflexe či kontrolu vůle. Z tohoto důvodu vnímá jedinec principy diferenciací druhých jako přirozené. [J. Šafr, 2008]

Jak píše L. Wacquant, jenž definuje Bourdieu habitus různě jako: „*produkt struktury, producenta praxe a reproduktor struktury*“, „*nevolitelný princip všech výběrů*“ nebo „*princip sjednocující a generující praxi*“, který umožňuje „*regulovanou improvizaci*“ a „*souhru chování bez dirigenta.*“¹⁴

Habitus není ale záležitostí pouze každého jedince, neexistuje tedy pouze jako individuální. Bourdieu hovoří také o třídním habitu (který je vlastní a společný všem jedincům v konkrétní sociální třídě). Třídní habitus poskytuje jakousi strukturální variantu habitu individuálního. Třídní habitus přitom má u Bourdieua zásadnější funkci při koncipování estetického vkusu jedince.

¹³ BOURDIEU, Pierre, *Teorie jednání*, Praha: Karolinum, 1998, str. 13

¹⁴ Wacquant, L. (1998): Pierre Bourdieu. In: R. Stones, ed.: *Key sociological thinkers*. London: Macmillan Press. Str. 215-229.

3.2.2 Kapitál

Druhým zásadním pojmem pro Bourdieovu koncepci životního stylu a estetického vkusu je kapitál. Systém dispozic, o kterých se práce výše zmiňuje, je v přímé souvislosti s pozicemi, které jedinci ve společnosti zaujímají, tedy jak jsou vybaveni kapitálem. Jedná se o pojetí kapitálu více druhů, tj. kapitálu sociálního, ekonomického a kulturního; dále pak také kapitál fyzického, právního, symbolického, aj.

Ve vymezení koncepce vkusu však hrají nejvýznamnější roli kapitál ekonomický, sociální, kulturní a symbolický.

Kulturní kapitál je formou získaných předpokladů jedinci k tomu, aby mohl dosáhnout určitého společenského statusu. Je vázán na charakter a stupeň jedincovy akulturace. Bourdieu definoval tři formy – stavy tohoto typu kapitálu.

1. **Vtělený stav (incorpé)** – zahrnuje trvalé dispozice jedinců. Popisuje lidskou schopnost pohybovat se v sociálním prostoru, která je dána konkrétními preferencemi a vkusem.
2. **Objektivovaný stav** – obsahuje oblast kulturních statků.
3. **Institucionalizovaný stav** – stav, ve kterém se kulturní kapitál projevuje (zahrnuje v sobě například akademické tituly a diplomy).

Sociální kapitál je souborem zdrojů, které vznikají z trvalé sítě vztahů a známostí. Jsou to aktuální i potenciální zdroje, kterých se jedinci dostávají díky známostem s vhodnými druhými lidmi.

Symbolický kapitál se může stát jakákoliv vlastnost, tedy jakýkoliv druh kapitálu. Pro vznik symbolického kapitálu je nezbytně nutné, aby činitel, jímž je nahlížen, byl schopen vlastnosti, jež obsahuje, rozpoznat a ocenit. Musí tedy být vybaven příslušnou kategorií vnímání, a to takovou, jež dokáže rozpoznávat opozice (jako jsou vzdělaný a nevzdělaný, bohatý-chudý apod.). Různé druhy kapitálu je možné navzájem „sloučit“. V takovém případě se ovšem vždy něco ztrácí.

Ekonomický kapitál zahrnuje vlastnictví majetku a příjmů, kterými jedinec disponuje.

3.2.3 Pole

Pokud mluvíme o pojmu „*pole*“, je třeba vnímat jako jeho protějšek pojem „*habitus*“, o který je popisován v předchozích oddílech práce. Bourdieu začal pojmu pole ve své práci využívat později než pojmu habitus. Pojem pole definuje strukturu sociálního rámce zkoumaného jevu. Bourdieu pole definuje jako síť – konfiguraci objektivních vztahů mezi pozicemi. Tyto pozice jsou objektivně definovány svou existencí a pozicemi, jež působí na jejich uživatele, činitele nebo instituce, jejich přítomné a potenciál situování ve struktuře distribuce druhů kapitálu. Vlastnictví kapitálu ovládá přístup ke specifickým profitům, které jsou vloženy do sázky v poli, stejně jako jejími objektivními vztahy k jiným pozicím, jako jsou dominance, podřízenost, homologie, apod. [Bourdieu, Wacquant 1992: 97]

Pole je strukturovaným prostorem, který je uspořádaný kolem konkrétních typů kapitálu nebo jejich kombinací. Vztah pole a kapitálu popisuje Bourdieu tak, že pole lze chápat jako distribuční síť pro určitý druh kapitálu. V této sféře probíhá produkce, koloběh a přivlastňování statků – zboží, služeb, znalostí a vědomostí, nebo postavení a soutěžních pozic, které aktéři v sociálním prostoru zastávají při svém boji o nahromadění a monopolizaci různých druhů kapitálu.

Metodologická východiska pro ustanovení pojmu pole

Pokud badatel myslí v pojmech pole, říká Bourdieu, znamená to, že myslí „*vztahově*“ – „*relačně*“. Výzkum se tedy orientuje na hledání a analýzu neviditelných (podkládajících) vztahů, které formují jednání aktérů ve společnosti (spíše než vlastnosti, vnášené kategoriemi zdravého rozumu).

Bourdieu používá pojem pole, aby se oprostil od představ jednotlivých skupin, populací, organizací nebo institucí, které by reprezentovaly konkrétní aktéry. Při analýze pole se odhalují sociální podmínky zápasu (zápas mezi aktéry v polích), jehož výsledkem je formování kulturní produkce. Bourdieu se tak vymezuje vůči třídnímu redukcionismu a vulgárnímu materialismu. Zdůrazňuje přitom, že dopady

třídní příslušnosti na konkrétní projevy a obsahy jednání aktérů ve společnosti jsou vždy zprostředkované strukturou daného pole, významů a dění, které v jeho rámci probíhá. [B. Rozbořil 2006]

Pro Bourdiea je pojem „*pole*“ nadřazen pojmu „*instituce*“ ze dvou konkrétních důvodů.

1. Prostřednictvím tohoto konceptu chce zdůraznit konfliktuální charakter sociálního života ve společnosti.
2. Je důležité, aby daný koncept byl schopen v sobě zahrnout i takové sociální světy, ve kterých jsou jednotlivé praktiky jen slabě institucionalizovány a hranice mezi nimi jsou nevýrazné.

Proto je třeba zdůraznit, že pole v Bourdieově koncepci není totožné s jakoukoliv institucí. Jak vyplývá z výše uvedeného, je pole polem zápasů. Zápasů, jež se odehrávají mezi jednotlivými aktéry a jejich skupinami.

Intelektuální pole

Intelektuální pole označuje matici institucí, organizací a trhů, v nichž symboličtí producenti (umělci, spisovatelé a akademici) soupeří o symbolický kapitál. I věda, přestože se deklaruje jako nejvyšší vyjádření objektivit, je prohlubována v rámci pole. [B. Rozbořil 2006]

Hranice mezi poli

Mezi jednotlivými poli neexistují pevné hranice. V pojetí popisovaném v Bourdieových pracích je sociální identita jedince fundamentálně referenční a rozporná. Koncept pole neslouží k ohraničení konkrétního prostoru činností. Jeho záměrem je definovat široký rozsah faktorů, které formulují chování jedinců. Také množství polí není konstantní. Počet polí se odvíjí od toho, kolik možných zájmů postihují. Každému z polí je vlastní specifické „*ilusio*“. Předpokládá tedy, že pole mají tendenci se rozmnožovat.

Strukturální vlastnosti pole

Ve spojitosti s pojmem pole hovoří Bourdieu o tzv. „neměnném zákonu“ nebo také „univerzálním mechanismu“, které jsou strukturální vlastností všech polí. Pole je pro něj sférou, v rámci které aktéři bojují o kontrolu nad ceněnými zdroji. Zdroji se rozumí již zmíněné formy kapitálu. Boje v poli jsou soustředěny kolem konkrétních forem kapitálu, ať už ekonomického, kulturního, vědeckého nebo náboženského.

Pole lze rovněž popsat jako prostory dominantních a podřízených pozic, které jsou určovány typy kapitálu a jejich objemem. Do jisté míry má dle Bourdieua na pozice v polích vliv také habitus jako komplex dispozic, které si aktér s sebou do prostoru konkrétního pole přináší.

V poli vládnu vztahové konfigurace. Každá změna v jedné pozici posouvá hranice mezi ostatními pozicemi. Zápasy, ke kterým v poli dochází, proti sobě staví aktéry v dominantních pozicích, kteří drží monopol distribuce kapitálu, s aktéry v pozicích podřízených, kteří se výhody teprve pokoušejí získat a dostat se na vyšší pozici.

V intelektuálním poli vidí Bourdieu analogické opozice mezi „*kurátory kultury*“ a „*tvůrci kultury*“, tedy mezi těmi, kteří reprodukují a přinášejí legitimní korpus vědění a těmi, kdo vynalézají nové formy vědění. Jde o dvě protikladné strategie, které jsou ovšem dialekticky spjaté; to znamená, že jedna generuje druhou.

V poli existují tři typy strategie:

1. **Konzervativní** – tuto strategii reprezentují jedinci, kteří mají v poli dominantní postavení.
2. **Nástupnická** – jedinci, kteří zauímají tuto strategii a bojují o místo v dominantní pozici.
3. **Subverze** – prostřednictvím této strategie se aktéři snaží získat alespoň něco z toho, co je vlastní dominantní pozici. [B. Rozbořil 2006]

3.2.4 Sociální prostor jako prostor životních stylů

Sociální prostor může být popsán na základě jakési „*stratifikační mapy*“, která je vytvořena na základě vzájemných pozic profesí a z nich vycházejících životních šancí jednotlivých aktérů, které formují jejich konkrétní životní styl a vzájemné vztahy. [J. Šafr, 2008]

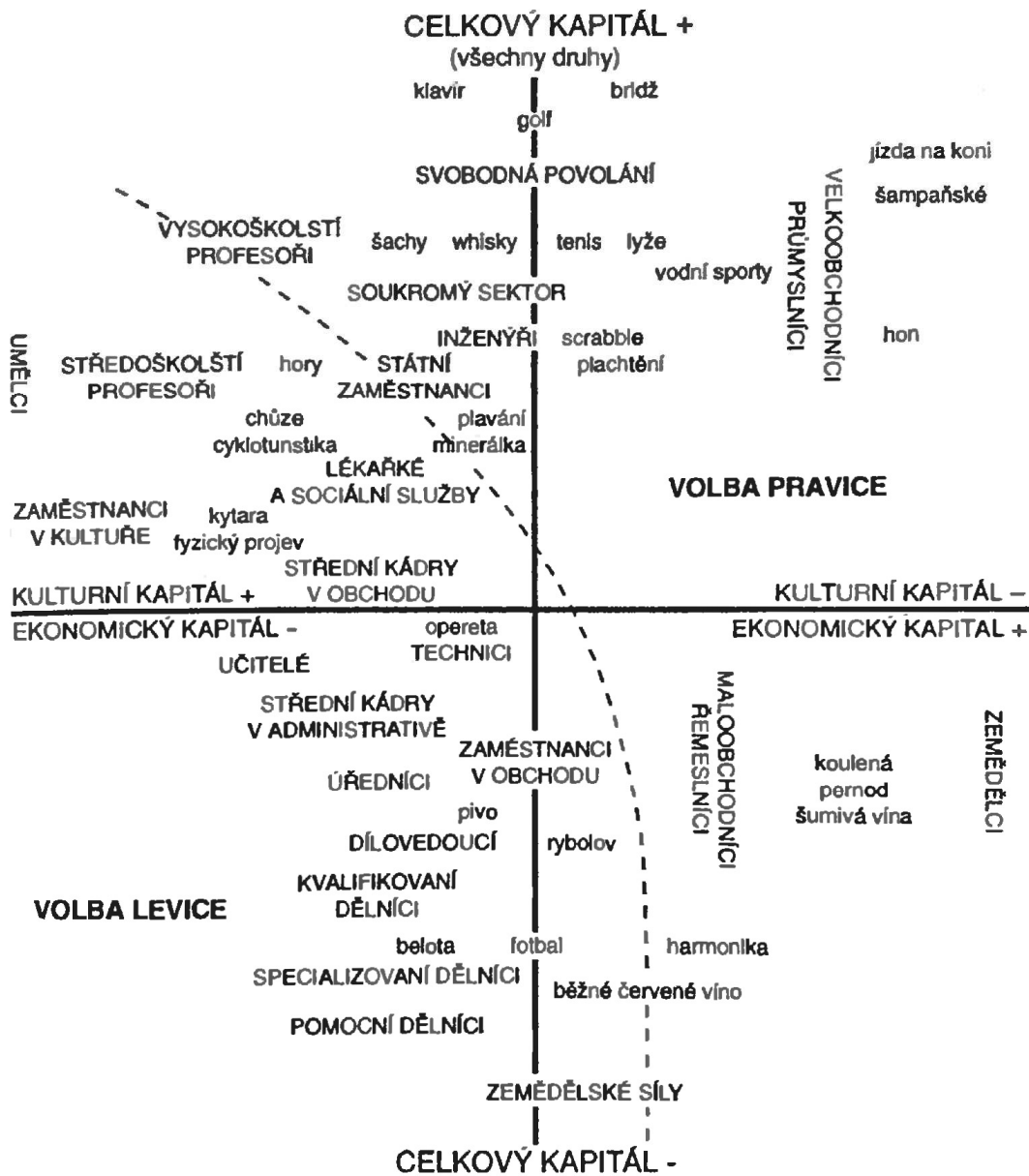
Základní myšlenkou pojmu sociálního prostoru je myšlenka odchylky – diference – na níž je celý koncept sociálního prostoru postaven. Bourdieu popisuje sociální prostor jako „*vztahovou skutečnost*“. Model sociálního prostoru, jak jej navrhuje v „*Distinction*“, má být tedy chápán strukturálně, nebo ještě přesněji vztahově, nikoliv substanciálně. Skutečnosti odehrávající se v rámci sociálního pole tedy nemohou být nazírány a analyzovány sami o sobě. Je třeba s nimi pracovat v závislosti na celku ostatních praktik v dané společnosti. Poměr mezi sociálním postavením a praktikami jednotlivých aktérů nemůže být vykládán jako mechanismus nebo přímý vztah.

Sociální prostor, jak již bylo zmíněno, je definován na základě vztahů. Jsou to vztahy mezi pozicemi, které v prostoru koexistují buď v blízkosti, nebo jsou od sebe vzdálené, přičemž důležitou roli hrají i vzájemné vztahy mezi jednotlivými pozicemi uvnitř celku. Diference jedinců v sociálním prostoru funguje na základě dvou stěžejních principů, které jsou stanoveny statisticky. Jedná se o objem dvou typů kapitálu, a to kapitál ekonomický a kulturní. Bourdieu ve svém pojetí považuje tyto dva principy diference (kulturní a ekonomický kapitál) za principy, které mají při stratifikaci nejvyspělejších společností (uvádí Spojené státy, Japonsko a Francii) nejvyšší váhu. „*Sociální prostor vypadá tak, že jsou v něm aktéři nebo skupiny rozmístěny podle pozic, stanovených statisticky na základě dvou principů diference, a to těch, jež mají v nejpokročilejších společnostech, jako jsou Spojené státy, Japonsko nebo Francie, nepochybně tu největší váhu: kapitálu ekonomického a kapitálu kulturního.*“¹⁵

¹⁵ BOURDIEU, Pierre, Teorie jednání, Praha: Karolinum, 1998, str. 13

3.2.5 Schéma sociálního prostoru

Pro znázornění sociálního prostoru a jeho zákonitostí, tedy vztahů, které ho ustanovují, vytvořil Bourdieu diagram, který ve složitější formě představuje v „**Distinction**“; jeho zjednodušená verze se objevuje v „**Teorii jednání**“. Pro lepší názornost bude pro vysvětlení fungování sociálního prostoru využito zjednodušené schéma z „**Teorie jednání**“ (Obr. 1), s přihlédnutím ke skutečnostem obsaženým v diagramu z „**Distinction**“ (viz příloha 1).

Obr. 1: Schéma sociálního prostoru [P. Bourdieu: Teorie jednání 1998]

Sociální prostor je řízen dvěma principy diferenciací – objemem kulturního a ekonomického kapitálu. Na diagramu jsou znázorněny jako vodorovná osa s vyznačenou kladnou a zápornou hodnotou jednotlivých kapitálů. Svislá osa diagramu označuje celkový objem kapitálu (tedy kombinaci kulturního a ekonomického kapitálu) u jednotlivých aktérů v prostoru. Osy rozdělují sociální prostor do dvou dimenzí. Bourdieu v diagramu rozděluje aktéry do skupin podle postavení na trhu práce, tj. do skupin pracujících v určitém odvětví. Aktéři jsou v sociálním prostoru rozdělení podle celkového objemu kapitálu do horní nebo dolní dimenze. Podle poměru mezi ekonomickým a kulturním kapitálem jsou pak podle vodorovné osy od středu napravo nebo nalevo, v závislosti na tom, v jakém poměru jsou ekonomický a kulturní kapitál v celkovém objemu kapitálu, jímž jedinci disponují. Ke každé dimenzi je také pro různé úrovně objemu kapitálu přiřazen charakteristický okruh zájmu. V případě diagramu z „**Distinction**“ se jedná spíše o preference v oblasti umění a kultury bydlení. Ve zjednodušeném schématu z „**Teorie jednání**“ se Bourdieu zaměřil pouze na některé charakteristické způsoby trávení volného času a na preference v oblasti nápojů. V první dimenzi jsou situováni jedinci s vyšším objemem celkového kapitálu. Na nejvyšším místě jsou svobodná povolání. Další vrstvou jsou na jedné straně vysokoškolští profesori, u nichž převažuje kulturní kapitál nad ekonomickým, na straně druhé jsou to velkoobchodníci a průmyslníci, jejichž větší částí z celkového kapitálu je kapitál ekonomický. Jak již bylo zmíněno, do každé dimenze jsou vepsány typické aktivity, kterými daná třída naplňuje svůj volný čas. Pro první tři zmíněné je tedy typická hra golfu, tenis, jízda na koni, lyže, vodní sporty, šachy nebo plachtění, ale věnují se také například hře na klavír. Podle Bourdieuova schématu by tato vrstva měla dávat přednost whisky nebo šampaňskému. Je důležité zmínit, že jednotlivé vrstvy i pro ně typické zájmy se navzájem prolínají, nemají tedy zcela pevné hranice. Po vysokoškolských profesorech a průmyslnících následuje sféra, do níž řadí Bourdieu vedle umělců také středoškolské profesory, státní zaměstnance a inženýry. Tyto profese spojuje převažující míra kulturního kapitálu nad ekonomickým. Kromě tohoto faktu je jim společná záliba v horách, turistice a cykloturistice, plavání a pro vyšší pozice také plachtění. Jako charakteristický nápoj je této sféře připisována například minerální voda. Poslední vrstvu v první dimenzi tvoří zaměstnanci v lékařských a sociálních službách, pracovníci v kultuře a „střední kádry v obchodu“, kterým dle schématu můžeme připsat oblibu hudebních nástrojů jako je například kytara.

Druhá dimenze je charakterizována nižším objemem celkového kapitálu. Na nejvyšším stupni v ní stojí učitelé (základních a mateřských škol), zaměstnanci v obchodu a „střední kádry v administrativě a technici, kde u všech převažuje kulturní kapitál nad ekonomickým. Na druhé straně jsou ti, jež disponují na rozdíl od první skupiny větší mírou kapitálu ekonomického, tedy maloobchodníci, řemeslníci a zemědělci. Příslušníci této sféry tráví volný čas kolektivními hrami jako je koulená, v oblasti kulturního vyžití preferují spíše lehčí žánry, jako je opereta. Jejich oblíbeným nápojem jsou šumivá vína, pernod nebo pivo. Na nejnižší stupeň, s nejnižším objemem kapitálu, a to jak kulturního tak ekonomického řadí Bourdieu „dílo vedoucí“ (mistr), specializované a pomocné dělníky a dále pak pomocné síly v zemědělství. Tato povolání jsou spjata se vztahem k fotbalu, belotě nebo rybolovu. Oblíbeným hudebním nástrojem může být harmonika. Za typický nápoj je v této sféře uváděno jako příklad běžné červené víno.

Z této skutečnosti vyplývá, že čím jsou si jedinci v těchto dvou dimenzích, jak je Bourdieu ve své práci představuje, blíže nebo jsou si navzájem vzdáleni, tím více nebo méně mají společného. Vzdáleností je myšlena společenská vzdálenost jednotlivých subjektů, či celých skupin. Vzdálenost „na papíře“, rozumí se vzdálenost v diagramu, tedy odpovídá vzdálenosti nebo blízkosti společenských skupin v reálném životě.

Můžeme tedy říci, že aktérům v sociálním prostoru se společným objemem celkového kapitálu je společný určitý způsob života – životní styl a aktivity s ním spojené. Lidé, kteří v sociálním prostoru patří do stejné sféry, budou mít pravděpodobně podobné záliby a volnočasové aktivity. Je také pravděpodobné, že tito lidé se budou shodovat v preferencích v oblasti literatury, navštěvovat podobný typ kulturních událostí, rovněž budou preferovat podobné žánry v hudbě. Budou se pohybovat ve stejných společenských kruzích. Konkrétní aktivity přisuzované konkrétním společenským třídám se ale v závislosti na čase mění. Aktivity preferované jednou třídou může přebírat třída nižší, je pak pravděpodobné, že vyšší třída své preferenci změní – tedy začne se věnovat aktivitám jiným. Jak Bourdieu uvádí v „**Teorii jednání**“ „*V každém okamžiku každé společnosti máme prostě co činit s určitým celkem sociálních pozic, který je homologicky spjatý s určitým celkem aktivit (pěstování golfu nebo hry na klavír) a statků (sídlo na venkově nebo obraz mistra), jež samy jsou rovněž charakterizovány vztahově.*“¹⁶ Tuto skutečnost ilustruje příkladem tenisu nebo golfu,

¹⁶ BOURDIEU, Pierre, *Teorie jednání*, Praha: Karolinum, 1998, str. 13

jako aktivity, které byly původně chápány jako výsada vládnoucích vrstev a postupně se staly běžnou aktivitou pro střední třídu. Vysvětlení je následující: „*Když se nějaká původně aristokratická praktika začne stále více ujímat mezi měšťáky či maloměšťáky, případně v lidových vrstvách (jako třeba ve Francii box, v devatenáctém století oblíbený sport šlechty), může se stát – a většinou se i stává -, že ji aristokracie opustí; a naopak: určitou původně lidovou praktickou činnost může v jistou chvíli převzít šlechta.*“¹⁷

Poté, co Bourdieu navrhl schéma sociálního prostoru, do něhož rozdělil jednotlivé společenské „skupiny“ podle objemu vlastnictví kapitálu a poměru mezi dvěma pro společnost nejzásadnějšími typy kapitálů, mohl přistoupit k definování konkrétních společenských tříd, které z rozdělení aktérů ve schématu vyplývá. Problematikou sociálních tříd se budeme zabývat následující oddíl této práce, kde budou představeny základní typy tříd tak, jak je Bourdieu popisuje v „**Distinction**“ a také postup, na jehož základě aktéry v sociálním prostoru do jednotlivých tříd dělí.

3.3 SOCIÁLNÍ TŘÍDA

3.3.1 Definice sociální třídy

Na základě podobnosti ve způsobu života rozlišuje P. Bourdieu „*teoretické sociální třídy*“, do nichž je možné zařadit jednotlivé aktéry v sociálním prostoru. Třída /Class/ je v Bourdieově pojetí homogenním seskupením, které je definováno skrze struktury vztahů mezi všemi relevantními charakteristikami udávající specifickou hodnotu každému z nich a efekty, jež mají na praxi. [Bourdieu 1984] Nejde o rozdělení na základě faktorů, jako jsou věk nebo sociální původ, nebo například vlastnictví nějakého konkrétního kapitálu, ať už ekonomického nebo kulturního. Jak Bourdieu uvádí v „**Distinction**“: „*Sociální třída není definována vlastnictvím (dokonce ani tím nejvíce určujícím, jako je objem a složení kapitálu) ani souborem vlastností (pohlaví, věk, sociální původ, etnický původ – například poměr mezi černými a bílými nebo původními obyvateli a imigranty – příjem, stupeň vzdělání apod.) dokonce ani s okruhem vlastností spojených primárním vlastnictvím (pozice ve výrobních vztazích), ale ve vztahu příčiny a následku, podmiňující a podmíněný, ale strukturou vztahů mezi*

¹⁷ Tamtéž, str. 12

všemi relevantními charakteristikami, které dávají specifickou hodnotu každému z nich a efekty, které mají na praxi“.¹⁸

Pro vymezení sociálních tříd bývají používány dva způsoby analytického postupu, které ve své práci „**Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby**“ zmiňuje J. Šafr. Jedná se o následující přístupy, které lze stručně popsat jako:

- a) **Deduktivní přístup** – třída je definována na základě klasifikačního schématu a
- b) **Induktivní přístup** – třídy jsou utvářeny skrze životní styl a nerovnosti ve zdrojích.

V Bourdieově pojetí jsou třídy sourodé z hlediska praktických činností a z hlediska vlastností z nich plynoucích. V „**Teorii jednání**“ Bourdieu poukazuje na to, že jeho rozdělení sociálních tříd je pouze teoretické – nazývá je „třídami na papíře“. Chce tím čtenáře „**Distinction**“ upozornit na to, že ačkoliv se jeho rozdělení aktérů do jednotlivých tříd ve většině případů shoduje s reálným rozdělením ve společnosti, jsou třídy opravdu pouze teoretické – ve skutečnosti sociální třídy neexistují. Pro ilustraci uvádí příklad preferencí v oblíbenosti psů a koček. „*Takováto klasifikace, právě proto, že je platná, vede však zároveň k nebezpečí, že mohou být teoretické třídy, fiktivní seskupení, existující pouze na papíře a čistě z intelektuálního rozhodnutí badatele, považovány za třídy skutečné, za seskupení skutečná, jako taková skutečně existující. A to tím spíš, že dělení navrhovaná v Distinction, jak se ukazuje, skutečně odpovídají reálným diferenciacím v nejružnějších, a někdy i nejnečekanějších oblastech praxe. Modelu například odpovídá, abych uvedl jednu bizarnost, rozložení majitelů psů a koček. Obliba psů je pravděpodobnější u podnikatelů (ve schématu napravo), kdežto kočky milují častěji intelektuálové (ve schématu nalevo).*“¹⁹

Ve schématu sociálního prostoru, jak jej navrhuje v „**Distinction**“ ustanovuje tři hlavní typy třídy.

¹⁸ BOURDIEU, Pierre, *Distinction. A Social Critique of Judgement of Taste*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1984, str. 106

¹⁹ BOURDIEU, Pierre, *Teorie jednání*, Praha: Karolinum, 1998, str. 18

3.3.2 Základní rozdělení sociálních tříd

1. Dominantní třída - je rozdělena podle převažujícího typu kapitálů na jedné straně na skupinu, v níž jsou zastoupeni profesoři a úředníci veřejného sektoru, u nichž se objevuje vyšší objem kulturního kapitálu než ekonomického. Na straně druhé je skupina manažerů a lidí, kteří pracují v oblasti průmyslu, u kterých naopak převažuje v celkovém objemu kapitálu ekonomický kapitál nad kulturním. Dominantní třídu považuje Bourdieu za jistým způsobem povýšenou nad třídy nižší. Mluví o ní jako o třídě, jež se svým vytríbeným vkusem povyšuje na třídy, které mají nižší objem kapitálu a vyjadřuje tak v jistém smyslu pohoršení nad (ne)kulturností a nedostatkem vkusu jejich členů.

2. Střední třída – je třídou, do níž je možné zařadit administrativní pracovníky, pracovníky ve službách, učitele a další. Podle Bourdieuovi teorie charakterizuje příslušníky této skupiny snaha dosáhnout postavení v dominantní třídě.

3. Dělnická třída – příslušníci této třídy mají nízký objem celkového kapitálu – tedy jak kulturního tak ekonomického. K této třídě řadí dělníky v různých odvětvích (spíše pomocné dělníky, kteří jsou na nižším stupni v oblasti trhu práce) a dále pracovníky (rovněž spíše pomocné síly) v zemědělství.

Bourdieu se ve své práci neomezuje pouze na popis klasifikovaných činností tříd, věnuje se i o vlastnosti určující, které na rozdíl od zdánlivých odlišností plynoucích z nesprávných klasifikací umožňují předvídat vlastnosti další. To mu umožňuje, jak je patrné z modelu sociálního prostoru publikovaného v „**Distinction**“, odlišovat od sebe navzájem nejvíce odlišné činitele a vytvářet z nich co možná nejvíce homogenní skupiny aktérů, kteří jsou si podobní a vydělit je tak co nejlépe od příslušníků sousedních i vzdálených tříd.

3.3.3 Pojetí životního stylu podle Pierra F. Bourdieu

Životní styl, jak byl popsán v této kapitole, je vymezen zejména celkovou mírou různých typů kapitálu, postavením v daném sociálním poli a s tím

souvisejícím „*životním stylem*“. Rozdíly v životním stylu jsou tedy způsobeny rozdíly v objemu kapitálů, kterými jsou jednotliví aktéři obdařeni. Přestože Bourdieu ve svých pracích životní styl přímo nedefinuje, je možné, jak vyplývá z předchozích oddílů práce, říci, že jeho pojetí životního stylu je založeno na konceptu „*habitus – kapitál – pole*“. Vliv sociální struktury (rozdělení pozic uvnitř sociálního prostoru) je zprostředkován internalizovanými schématy myšlení, vnímání a názoru, jež úzce souvisí se sociální třídou. Sociální prostor, jak byl již výše popisován a jak ho Bourdieu znázorňuje ve schématu z „*Distinction*“, je prostorem životních stylů. Životní styl je podle něj úzce spjatý se sociální stratifikací, kterou rozpracovává v konceptu pole a sociálních tříd. Způsob života, tedy životní styl přitom ovlivňuje utváření a reprodukci společenských nerovností. Životní styl podle Bourdieua reprezentuje pozici v sociálním prostoru, kterou v něm jedinec zaujímá. Životní styl je utvářen habitem, jako systémem sdílených dispozic.

4 VKUS

4.1 POJETÍ VKUSU PODLE PIERRA BOURDIEU

Pojetí vkusu, tak, jak jej představuje P. F. Bourdieu by mohlo být viděno jako společenský přístup. V jeho analýzách vkusu můžeme sledovat dva teoretické aspekty, a to aspekt psychologický a sociologický.

Psychologickým aspektem se rozumí vybavenost jedince určitým souborem předpokladů k vnímání uměleckého díla.

Sociologický aspekt se zakládá na závěrech z Bourdieuových analýz společenského prostoru. Estetické hodnocení uměleckých děl je podmíněno působením skrytých sociálních sil, které jej přímo ovlivňují. Každý jedinec je vybaven individuálním vkusem. Podle Bourdieua je ale možné vysledovat v jisté podobnosti v rámci konkrétních sociálních skupin. Určujícím faktorem, který nám umožňuje vnímat a chápat umělecké artefakty je pro Bourdieua „*kulturní kompetence*“. Každé umělecké dílo je podle něj vepsáno do určitého „*kódu*“. Kulturní kompetence je znalostí tohoto kódu, která nám umožňuje kulturní artefakt číst a chápat. Jedinci, kteří nejsou touto kompetencí vybaveni, nebudou dílu rozumět. Jak Bourdieu píše v „*Distinction*“: „*Ten, kdo neovládá specifický kód, se cítí ztracen v chaosu zvuků a rytmů, barev a čar bez pocitu harmonie a smyslu celku.*“²⁰ Míra kulturní kompetence je závislá ještě na dalším aspektu - na struktuře konkrétního díla. Každý jedinec je vybaven určitými hodnotícími schopnostmi, které vychází z klasifikace osob a objektů, již běžně užívá. Jakmile ale úroveň kódu přesáhne určitou hranici, přestává být dílo obecně srozumitelné. Vkus jako dispozice k obdivování a chápání uměleckých děl není podle Bourdieua otázkou nadání. Není tedy vrozený, jak můžeme vidět v některých teoriích. Vkus je pro něj výsledkem dlouhodobého vzdělání, ať už obecného nebo specializovaného v konkrétním oboru. Vzdělání vytváří kompetence. Nejde podle něj ale jen o tzv. „školní“ vzdělání. Vkus je ovlivněn postupným „obeznámením se“ s uměním, ke kterému má docházet už od raného věku v rodině a který je postupně dále rozvíjen tím, že se jedinec nadále pohybuje ve společnosti určitých lidí, kteří se na umění participují a zajímají se o něj. Podle Bourdieuových závěrů, mají tedy lidé z tzv.

²⁰ BOURDIEU, Pierre, *Distinction. A Social Critique of Judgement of Taste*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1984, str. 106

dominantní třídy, jak je popsána v předchozí kapitole, vyšší kompetenci k vnímání umění, protože jim jejich ekonomický a kulturní kapitál a společenské postavení, umožnily právě onen raný kontakt s uměleckými díly. Představitelé vyšší vrstvy mají z tohoto důvodu pocit, že jejich dispozice k vnímání umění jsou přirozeně dané. Bourdieu tento postoj nazývá „*třídním centrismem*“.

4.2 SOCIÁLNÍ FUNKCE ESTETICKÉHO VKUSU - POCIT ODLIŠNOSTI

Estetické soudy jako vkus, jsou dle Bourdieua funkcí habitu, tedy souboru dispozic, který je jedinci/třídě vlastní. Vkus se tedy stává zdrojem k udržení pozice v sociálním prostoru. Vkus není jakousi vnitřní citlivostí, ale sociální schopností. Schopností, kterou si jedinec vytváří v rámci konkrétní třídy. Vkus je také tím, co spoluutváří a odlišuje jednu třídu od druhé, je spoluurčujícím faktorem životního stylu konkrétní třídy. Příslušníkům dané sociální třídy je vlastní podobný vkus. Pocit a vědomí odlišnosti – „*distinkce*“ je základem pro rozdělení pozic v sociálním prostoru. Jednotlivé třídy se vůči sobě vymezují na základě schématu „*vkus je především nevkusem druhých*“.

ZÁVĚR

Francouzský sociolog Pierre Bourdieu předložil v 80. letech 20. století svoji originální kritiku posuzování vkus. V závěru této práce je stručné shrnutí jeho specifické pojetí vkusu a životního stylu, tak jak bylo nastíněno v předchozích kapitolách.

Pro definování životního stylu v pojetí Pierra Bourdieua je koncipování schématu sociálního prostoru, v němž jednotlivý aktéři zauímají pozice podle objemu jednotlivých typů kapitálu. Nejdůležitější pro toto vymezení je kapitál kulturní a kapitál ekonomický, které Bourdieu považuje za klíčové pro vyspělé společnosti. Podle těchto kritérií je možné rozdělit aktéry v sociálním prostoru do jednotlivých tříd. Bourdieu navrhuje tři základní typy tříd: dominantní, střední a dělnickou. Jedincům v těchto třídách je vlastní podobný způsob života – životní styl. Životní styl tedy určitým způsobem reprezentuje postavení člověka ve společnosti.

Druhým z klíčových témat této práce byla Bourdieuova koncepce vkusu. Tomuto tématu se autor nejobsáhleji věnoval v práci „**Distinction. A Social Critique of Judgement of Taste**“, kterou publikoval v roce 1984 a která se také stala základním východiskem pro tuto práci. Bourdieův originální koncept estetického vkusu se zakládá na analýzách sociálního prostoru. Vkus je definován zejména svou sociální funkcí. Je utvářen v rámci konkrétní třídy, prostřednictvím vzdělávání. Nejedná se ale pouze o obecné vzdělání nebo odborné vzdělání v rámci jakéhokoliv školského systému. Toto vzdělání je výsledkem dlouhodobého procesu vnímání uměleckých děl v prostředí, v němž se jedinec vyvíjí, tedy v rodině a později v okruhu lidí, kteří se na umění participují nebo se mu věnují. Prostřednictvím těchto vzdělávacích procesů vzniká schopnost „dekódovat“ kulturní artefakty. Tuto schopnost Bourdieu nazývá kulturní kompetencí.

Z výše uvedeného vyplývá, že vkus je dle Bourdieua otázkou vývoje. Každý jedinec má vkus jiný, neexistuje tedy jako vrozená dispozice. Přesto Bourdieu připouští, že vkus není pouze sociálně naučený, ale je podmíněn také určitými osobnostními rysy jedince a z malé části také obecnou inteligencí.

SEZNAM LITERATURY

- [1] BOURDIEU, Pierre, *Distinction. A Social Critique of Judgement of Taste*, Cambridge, Mass., Harward University Press, 1984.
- [2] BOURDIEU, Pierre, *Photography. A Middle-brow Art*. Cambridge: Polity Press, 1998.
- [3] BOURDIEU, Pierre, *Teorie jednání*, Praha: Karolinum, 1998.
- [4] BURKE, Edmund, *O vkuse vznešenom a krásnom : filozofické skúmanie o pôvode našich ideí vznešeného a krásneho*. Bratislava, Tatran 1981.
- [5] DOPITA, Miroslav, *Pierre Bourdieu o umění, výchově a společnosti: reflexe sociologie praxe Pierra Bourdieua v české sociologii*, Olomouc, Univerzita Palackého, 2007.
- [6] GRONOW, Jukka, *The sociology of Taste*, London: Routledge, 1997.
- [7] HUME, David, *O normě vkusu*, Aluze 2, 2002.
- [8] JENKINS, Richard, *Key sociologist Pierre Bourdieu*, London: Routledge, 1992.
- [9] KESSNER, Ladislav, (ed.): *Vizuální teorie. Současné angloamerické myšlení o výtvarných dílech*. Jinočany, H&H, 1997.
- [10] LIESSMANN, Konrád, P., *Filozofie moderního umění.*, Olomouc, Votobia, 2000.
- [11] LOSEV, A., F., ŠESTAKOV, V. P., *Dějiny estetických kategorií*, Praha, Svoboda 1984.
- [12] REE-DANAHAY, Deborah, *Locating Bourdieu*, Bloomington: Indiana University Press, 2005.
- [13] ROZBOŘIL, Bohuslav, *Současná sociologie umění*. Brno, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, 2006.
- [14] SOBOTA, Jan, *Estetická výchova jako teoretická disciplína kultivující vkus středoškolského studenta*, Brno, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2011.
- [15] SWARTZ, David, *Culture and Power, The sociology of Pierre Bourdieu*, Chicago: The University of Chicago Press, 1997.
- [16] ŠAFR, Jiří, *Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby*, 1.vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2008 .

- [17] WACQUANT, L.: Pierre Bourdieu. In: R. Stones, ed.: *Key sociological thinkers*.
London: Macmillan Press., 1998.

PŘÍLOHA 1: SCHEMA SOCIÁLNÍHO PROSTORU

[P. Bourdieu: Distinction. A Social Critic of Judgement of Taste 1984]

